Colecția „CANON"
LITERATURA ROMANA POSTBELICĂ
LISTA LUI MANOLESCU
Poezia

Colecția „ Canon " este coordonată de ***Al. Cistelecan*** Coperta: **Dan Zbârcea**
Editor: **Alexandru Muşina ©2001, Editura „AULA"**
O.P. 14, C.P. 13.67, Braşov, 2200 Tel: 068/326.647; tel/fax: 068/318.647
Volum îngrijit de **Mihai Vakulovski**
Culegere: **Ana Rusu** Corectură: **Nicoleta Cliveţ** Tehnoredactare: **Viorel Ciama**
I.S.B.N. 973-8206-29-4

fed prinț sa

O societate **Butan Gas**

B-dul Tudor Vladimirescu, nr. 31, sector 5, Bucureşti, ROMÂNIA
Telefon: 335.93.18; 335.97.47
Fax: 337.33.77

Nicolae Manolescu

LITERATURA ROMÂNĂ POSTBELICĂ

- LISTA LUI MANOLESCU -

1. POEZIA

A l L A

Notă asupra ediției

Textele cuprinse în volumele de față (cronici literare, articole retrospective, sinteze şi prefețe sau postfețe) au fost rînduite în funcție de vîrsta autorilor comentați.

Data naşterii scriitorilor era singurul criteriu indiscutabil, chiar dacă, în cîteva cazuri, care reprezintă excepții, autorii cu pricina au debutat cu întîrziere (Şt. Aug. Doinaş este un bun exemplu), împreună cu o altă generație decît a lor. Obiectivul selecției fiind constituirea canonului literar, orice alt considerent în afara aceluia al omologării operei şi autorului, ar fi complicat inutil lucrurile. Din acelaşi motiv, s-a renunțat la titlurile, unde erau, originale ale textelor, preferîndu-

se titlul operei comentate (plus locul şi data primei apariţii a comentariului). Operele de critică aparţinînd unor poeţi sau prozatori, precum şi operele literare ale unor critici au fost ataşate genului în funcţie de care se punea problema canonului. Exemplu: critica operei lui Al. Ivasiuc, dintr-un volum al seriei „Interpretat de...", nu are legătură cu opera criticilor respectivi, ci cu opera - canonică ori nu - a romancierului.

NM

Cuvînt înainte

Canonul se face, nu se discută. Aceasta ar trebui să fie axioma. Dovedită, între altele, de sterilitatea majorităţii încercărilor de a da canonului o definiţie cît mai larg acceptabilă. Singurele încercări în stare a trezi oarecare interes rămîn acelea de a scrie o istorie a canonului, între tezele teoretice avansate de critici, altminteri foarte serioşi, într-un număr din revista ***Euresis*** şi ipotezele concrete ale lui Ion Simuţ dintr-un articol publicat în ***Familia,*** le prefer pe cele din urmă, fie şi numai pentru că au aplicabilitate practică, în privinţa situării istorice a canonului, trebuie observată lipsa aproape completă de tradiţie la noi. Dacă nu greşesc, prima evocare a noţiunii de canon a fost aceea a lui Virgil Nemoianu în paginile ***României Literare,*** pe la începutul anilor '90. Articolul se intitula ***Bătălia canonică*** şi se referea la literatura americană. Despre canon şi bătălii canonice în literatura română, se vorbeşte doar de cîţiva ani, în contextul dezbaterilor despre postmodernism. Generaţia '80 este aceea care introduce în cîmpul literar conceptele canonice şi ea pare cea dintîi conştientă că evoluţia însăşi a literaturii se face prin schimbări de paradigmă. Cartea lui Jean-Francois Lyotard, ***La condition postmoderne,*** din 1979, ca şi aceea a lui Harold Bloom despre ***Canonul occidental,*** din 1984, traduse cu mai bine de zece ani întîrziere, se întîlnesc la noi cu unele contribuţii mai recente, în care postmodernismul, canonul sau modificările de paradigmă a cunoaşterii alcătuiesc un talmeş-balmeş sub raportul ideilor.

O schiţă a evoluţiei canonice din literatura română lipseşte deocamdată. Dacă vrem să introducem o minimă rigoare în discuţie, o astfel de schiţă devine inevitabilă. Ea nici nu e cine ştie cît de greu de alcătuit, fiind vorba de ceva mai mult de un secol şi jumătate de literatură în înţelesul nostru de astăzi. Primul canon a fost acela al generaţiei paşoptiste şi formularea lui limpede o găsim în celebra ***Introducţie*** la ***Dacia literară*** din 1848. Autor: Mihail Kogălniceanu. Vreme de jumătate de veac, recomandările lui Kogălniceanu au făcut legea. Poezia,

proza şi teatrul romantic românesc - de la Negruzzi la Ion Ghica şi de la Heliade la Eminescu - au debutat cu manifestul din 1840 şi au fost susţinute prin efortul, extrem de solidar sub raport artistic, al cîtorva zeci de scriitori, în frunte cu Alecsandri. Contestarea acestui prim canon se produce în deceniul al şaptelea al secolului trecut, o dată cu societatea ***Junimea*** şi cu publicaţia ei, ***Convorbiri literare.*** A doua bătălie canonică acum are loc. Drept cea dintîi am putea-o considera chiar pe aceea din anii '30-'40, culminînd cu

programul naţional şi romantic, cînd se ivea într-o generaţie literară o anumită conştiinţă, încă precară, a rupturii cu trecutul. Heliade şi Kogălniceanu par cei mai pătrunşi de necesitatea schimbării iar Russo, de efectele ei (pe care, el le deplînge). Mult mai puternică va fi conştiinţa aceasta la junimişti. Ei îşi propun revizuirea canonului romantic şi o realizează cu spirit critic şi polemic. Nu doar teoreticianul grupului, Maiorescu, dar Caragiale, dintre artiştii săi, arată clar voinţa de ruptură, îi indică motivele şi ironizează fără menajamente literatura supusă vechiului canon romantic (şi postromantic), opunîndu-i una victoriană şi clasică. A treia bătălie canonică va fi declanşată, imediat după războiul mondial, de E. Lovinescu, în numele modernismului. Deşi se revendică de la Maiorescu şi califică drept maioresciene generaţiile succesive de critici adevăraţi, Lovinescu deschide drumul canonului modernist. După canonul romantic-naţional (1840-l884) şi acela clasic-victorian (1867-l917), în care trebuiesc cuprinse şi reacţiile de tot felul de la răscrucea secolelor XIX şi XX, iată, canonul modernist ocupă întreaga epocă interbelică, anticipat de mişcarea simbolistă de la începutul secolului şi nu doar prelungit pînă în 1948, dar retrezit la viaţă de neo-modernismul anilor '60-'70. Mai bine de jumătate din secolul XX e dominată de canonul modernist.

Aici se cuvine o explicaţie sau, poate, o paranteză istorică. Se susţine uneori că, în ultimele decenii, au existat mai multe tentative de refacere a canonului. Sînt cele pe care le-a analizat Ion Simuţ în ***Familia.*** Ar trebui să vedem în ce raport se află el î cu modernismul şi, apoi, cu postmodernismul. La finele deceniului al cincilea, canonul modernist a fost negat vehement de către proletcultism. De prin 1949 şi pînă după 1960, proletcultismul a fost aria timpului. Aria oficială, se înţelege. Dar, oricum, o alta nu exista. Putem sau nu vorbi despre un canon proletcultist? Sînt argumente şi pentru şi contra. Depinde de acurateţea cu care dorim să purtărn discuţia, în sens strict, proletcultismul nu e capabil de canonizare, în ciuda eficacităţii sale practice. Eu concep canonul ca o suprapunere

de trei elemente: valoarea (cota de critică), succesul (cota de piață) şi un amalgam eterogen de factori sociali, morali, politici şi religioşi. Echilibrul acestora fiind unul dinamic, prezența tuturor nu poate fi pusă la îndoială. Din proletcultism, lipseşte, mai întîi, elementul valoric. Cota de piață e, la rîndul ei, stabilită arbitrar: se cumpără ce se vinde, nu se vinde ce se cumpără, în schimb, amalgamul de factori aleatorii e predominant. Proletcultismul e o literatură comandată oficial, împotriva cursului firesc al lucrurilor, care se întoarce forțat la

o tradiție inexistentă şi-şi adaugă inovații complet artificiale. Nu e nimic "specific" literar în canonul proletcultist. Cea mai bună dovadă este că, deîndatâ ce presiunea ideologiei oficiale se diminuează literatura revine la canonul modernist anterior. Istoricii literari au, apoi, tendința de a nuitii canonul din deceniile '7 şi '8 neomodernist. Fie şi aşa. Dar caracterul arbitrar al rupturii de după 1949 se vede bine din revenirea cu pricina, din reluarea canonului lovinescian.

Se admite îndeobşte ideea că, o dată cu generația '80, canonul se schimbă din nou: în locul aceluia modernist, ayînd aproape vîrsta secolului XX, se impune canonul postmodern. împărtăşind această idee, nu pot să nu relev două dificultăți în acceptarea ei. Am să Ie iau în ordine inversă, aşa zicînd. Revoluția din 1989 reprezintă un prag politic sau şi unul canonic? Schimbarea de regim politic, cu consecințe atît de profunde şi de diverse, a obligat şi canonul să se schimbe sau nu? Iată o întrebare formuiată în două feluri, la care nu avem un răspuns clar. După părerea mea, revoluția a consolidat canonul anterior, nu l-a schimbat, doar că acesta nu este unul curat postmodern, indiscutabil ca atare, în această privință, mă despart de majoritatea comentatorilor tineri şi mă apropii de Ion Simuț, pe care-l citez din nou. Revoluția a încercat o revizuire, dar preponderent morală, a literaturii anterioare. Nu canonul a fost vizat, ci colaboraționismul: pactul, mai mult sau mai puțin vădit, dintre scriitori şi ideologia oficială.

întorcîndu-ne la canon, iată şi a doua dificultate: dacă nu deducem realitatea operelor din premisele teoretice, ci încercăm să obținem teoria însăşi din realitatea literară, nu se poate să nu remarcăm că avem de a face cu vechiul canon modernist (întrerupt, reluat şi rebotezat) cosmetizat prin adoptarea cîtorva autori şi opere postmoderne. Canonul astăzi în vigoare s-a constituit spre sfîrşitul anilor '60, primind fără mare entuziasm opere scrise în deceniile care au urmat. Schimbarea de paradigmă sesizabilă spre 1980 n-a condus la înlocuirea canonului vechi, modernist, de către acela, nou, postmodern, ci la un armistițiu neobişnuit, deşi explicabil. Bătălia canonică s-a încheiat de data aceasta în coadă de peşte. Anii '80

au cunoscut o înteţire a cenzurii care n-a permis tinerilor postmoderni să dea pînă la capăt bătălia contra moderniştilor. Iar după 1989 armistiţiul n-a fost nici abrogat, dar nici prefăcut în pace durabilă. Pur şi simplu a fost amînată decizia finală. Cînd scriu aceste rînduri, în primele zile ale secolului XXI, nu ştiu dacă şi cînd se va relua cea de a patra bătălie canonică, suspendată de un deceniu de represiune şi de unul de anarhie. Ceea ce ştiu este că selecţia operelor care formează canonul

literar actual s-a făcut acum treizeci de ani şi a avut două surse: pentru toată literatura de dinainte de al doilea război, cea medievală, cea din secolul XIX sau cea din secolul XX, sursa a fost critica modernistă interbelică ***(Istoria*** nerepublicată pînă în 1982 a lui G. Călinescu îndeosebi), cu purismele şi intoleranţele ei, iniţiată de revizuirile lovinesciene şi urmată de încă două generaţii de critici şi scriitori; pentru literatura postbelică, sursa a fost critica generaţiei '60, ieşită ea însăşi din mantaua modernistă (călinesciană sau lovinesciană), care i-a privit pe contemporanii ei cam cu aceiaşi ochi cu care interbelicii îi priveau pe ai lor şi care, nu în întregime şi nu cu tot sufletul, le-a afiliat congenerilor pe cîţiva dintre autorii mai tineri, cu 15-20 ani, mai degrabă tolerîndu-le inovaţiile decît acceptîndu-le în radicalitatea lor.

Acest canon ar trebui, poate, numit neo-modernist, spre a-i marca ambiguităţile (atît cele care privesc rescrierea postbelică a modernismului, cît şi cele care privesc confuzia dintre modernism şi postmodernism). El este încă în vigoare, cu toate strigătele de protest ale noilor generaţii. Faptul că nici măcar o revoluţie ca aceea din 1989 nu i-a pus capăt se poate explica. De regulă, revoluţiile încep prin a-şi realiza sarcinile politice, lăsîndu-le pe cele artistice pe seama reformelor ulterioare. Prioritatea politico-morală a revizuirilor de după decembrie este atît de vădită, încît aproape nu mai are rost să stărui.

Dar să vedem cum s-a fixat canonul existent, în anii'60; ne vom da în felul acesta, mai bine seama de ***caracterul reformator şi deloc .Revoluţionar*** al bătăliilor canonice. Pentru prima oară după un deceniu şi jumătate, pe la mijlocul anilor '60, a devenit posibilă o altă ierarhie valorică şi o altă orientare tematică şi stilistică a literaturii decît cele oficiale. Cîtă vreme cenzura a fost vigilentă şi s-a bazat pe spiritul şi pe litera dogmei, proletcultismul n-a putut ft contestat. Falsele probleme, desuetele mijloace de expresie, pseudovalorile făceau legea. A fost destul ca, pe fondul luptei pentru legitimare pe care N. Ceauşescu a dus-o contra vechii gărzi din partidul comunist, presiunea ideologică să scadă cu

cîteva atmosfere, pentru ca, mai întîi, critica să-şi reintre în drepturi şi, apoi, o nouă literatură să fie promovată cu multă energie, introdusă aproape cu -sila în conştiința publicului cititor (şi, nu o dată, recurgîndu-se la subterfugii) şi în programele de şcoală. Oficialitatea a reacționat cu oarecare întîrziere: de aceea, ea n-a mai putut bloca procesul de instalare a noilor ierarhii, trebuind să se mulțumească ă le dubla prin cele care-i conveneau. Nici tematic n-a mai putut face nimic. De la mijlocul anilor '60 înainte, scriitorii şi-au ales singuri temele, nu doar împotrivindu-se celor oficiale, dar preferind tot ce le contrazicea sau le nega.

Stilistic, noua literatură a avut o marotă şi un model. Marota a constituit-o refuzul categoric a tot ce aducea cu stilul proletcultist, în poezie, proză, teatru, modalitățile stupide şi primitive ale proletcultismului au fost înlăturate de la o zi la alta. Modelul venea, el, din interbelic. Reînnodarea cu tradiția s-a făcut exact în punctul de ruptură. Conştient sau nu, scriitorii din anii '60 au redescoperit, o dată cu operele, atunci retipărite, cele mai multe, prima oară. ale scriitorilor modernişti, un fel de a-şi concepe şi de a-şi scrie operele proprii. Critica însăşi şi-a redescoperit modelul în Lovinescu, Călinescu, Streinu. Cioculescu şi ceilalți; pînă şi estetismul modernist s-a dovedit o opțiune convenabilă noilor judecători literari, siliți, dacă doreau să fie tolerați, să se prefacă a închide ochii la realitățile sociale din opere spre a vedea mai bine (credeau ei) realizările literare propriu-zise. Cum să nu fi venit ca o mănuşă purismul, de exemplu, al interpretării călinesciene a poeziei lui Goga într-o vreme în care aproape nimic nu se putea spune despre naționalismul poetului ardelean, despre mesianismul şi religiozitatea viziunii sale? O critică pură a susținut o poezie pură. Şi o proză şi un teatru de aspect alegoric, în limbaj esopic, destul de diferite de cele interbelice, mergînd totuşi pe linia romanului realist (doric şi ionic), reamenajat simbolic şi parabolic, postpsihologic (corintic), fără schimbare radicală de viziune. Literatura îşi crea critica de care avea nevoie. Critica îşi crea literatura pe care o merita.

Dacă ne referim la acea parte a canonului care priveşte literatura contemporană, trebuie făcute încă două observații. Prima este aceea că în canon şi-au găsit locul aproape toți scriitorii valoroşi care au debutat la mijlocul anilor '60. Nu şi întîrziații. Indiferent de valoare, aceştia au găsit poarta închisă. Oficialitatea şi-a reintensificat vigilența ideologică după 1971. Şi dacă nu i-a putut împiedica pe noii critici (cam toți debutînd pînă la mijlocul anilor '60!) să-i

laude pe noii scriitori, a putut bloca pătrunderea în continuare în manuale a acestora din urmă. De scos, n-a mai fost nimeni scos, decît spre finele regimului, cînd „transfugii" şi disidenții s-au văzut eliminați. Dar nici n-au fost acceptați alții. Lucru valabil şi pentru optzecişti. A trebuit ca ei să aştepte manualele alternative din 1999-2000.

A doua observație are în vedere schimbarea treptată, lentă, dar perceptibilă, a tematicii şi atitudinii noii literaturi. Purismul modernist nu trebuie extins la toate deceniile care au urmat. Poezia, teatrul, dar mai ales romanul au recîştigat o viziune socială foarte critică, deşi nu totdeauna mai directă, accente polemice uneori, atingînd realități ale vremii şi, din cînd în cînd, sistemul comunist ca atare. Critica n-a rămas mai prejos. A încurajat aceste tentative, adaptîndu-şi ea însăşi discursul.

Aşa cum, pentru romancieri, a devenit bunăoară o temă predilectă „obsedantul deceniu" (termenul îi aparține, se ştie, lui Marin Preda şi se referă la anii '50), tot aşa a devenit, pentru critic, „romanul politic". Se pot da multe exemple de astfel de vase comunicante. Literatura optzecistă nu mai putea fi, nici ea, comentată în exact acelaşi limbaj critic care se născuse în legătură cu literatura şaizecistă. Chiar dacă existau aspecte pur literare extrem de generoase pentru comentatori în poezia sau în proza optzecistă (intertextul şi celelalte), ei nu puteau ignora atît realitatea pe care acestea o explorau, cît şi felul însuşi al explorării. Un anume prozaism tem şi voit al descrierii şi caracterul cotidian al multora dintre evenimentele descrise îi obligau pe critici să explice cît de urîtă, meschină, apăsătoare şi imorală era lumea în care, personaje şi autori, scriitori şi cititori trăiau. Lumea nu fusese neapărat mai luminoasă în romanele lui M. Preda ori Aug. Buzura, dar acolo era privită mai de departe şi mai de sus, ca în romanul realist de odinioară, şi avea încă sens, din această cauză, ca orice corp masiv ce pare închegat prin jocul unor forțe obscure, dar reale, în timp ce la Mircea Nedelciu sau la Cristian Teodorescu, totul era privit de la nivelul solului şi se vedea fărâmițat, anodin şi fără sens limpede, ba chiar puțintel absurd, în fine, una era pentru critic să prezinte clasicismul intemporal din *Omul cu compasul* al unui Doinaş din anii şaizeci şi alta pamfletele morale, cu irizări anticomuniste, din *Pana de şoim* de la începutul anilor optzeci. Chiar şi Nichita Stănescu din *Noduri şi semne* dădea pe dinafară de un pesimism imposibil de eludat de către aceiaşi recenzenți care se lăsaseră fermecați de filosofarea *ă l'improviste* pe

marginea poeziei, a timpului şi a spaţiului din *11 elegii.*

Cronicile literare cuprinse în cartea de faţă au contribuit la formarea canonului neomodernist într-o măsură pe care nu eu sînt cel chemat s-o apreciez. Am făcut canon cam în felul în care molierescul Monsieur Jourdain făcea proză: fără să vrea. Nici nu se poate altfel. Nu-ţi propui să schimbi canonul. Bătăliile canonice nu se planifică. Ele ţin de viaţa spontană şi imprevizibilă a literaturii. Desigur însă, participarea noastră la această viaţă nu este inconştientă. Chiar dacă nu toate lucrurile se văd de la început, există iluminări şi convertiri. Chiar dacă, în literatură, bătăliile nu se declară, ci doar se poartă, există sentimentul că iei parte la ele, ba chiar că le provoci. In anii '80 ai secolului trecut, paradigma literară se modifica sub ochii noştri. Postmodernismul încerca să lichideze neo-modernismul. Cenaclul de Luni, unde au fost citite cele mai multe opere postmoderne (mai cu seamă din poezie, fără a lipsi cele din proză), a fost un laborator important pentru experimentarea paradigmei postmoderne.

Termenul s-a folosit mai tîrziu, dar realitatea era evidentă. Apariţia poeziei şi prozei optzeciste a fost ajutată şi de un număr considerabil de texte teoretice (azi, strînse în volum). Conştiinţa schimbării a accelerat procesul, chimia schimbării. S-a întîmplat un lucru neprevăzut, unul din acelea care nu pot fi nici anticipate, nici programate. Schimbarea paradigmei, a felului de a concepe literatura şi de a o scrie în cuvinte mai simple, nu a determinat şi schimbarea canonului. iată-mă revenit la punctul de plecare al acestor consideraţii prilejuite de culegerea cronicilor mele care au avut atingere cu problemele canonice. Schimbarea canonului implica şi cîştigarea poziţiilor concrete ale literaturii neomoderniste. Adică şcoala, universitatea, ierarhiile. Operele noii paradigme n-au fost omologate nici măcar de către toţi criticii epocii. Rezistenţe au venit nu numai de la cei foarte în vîrstă, ca Al. Piru, dar şi de la unii încă tineri, dacă nu de-a binelea optzecişti ca Al. Dobrescu. Un nou canon a întîrziat să ia locul celui vechi. Paradigma postmodernă a cîştigat bătălia teoretică, dar a pierdut-o pe aceea practică. Abia spre sfîrşitul secolului XX, cînd optzeciştii se apropiau de mijlocul vieţii şi cînd reforma şcolii le deschidea accesul spre manuale, putem vorbi de o schimbare de canon pe cale a se produce. Neîncheiată deocamdată. Bătălia canonică (a patra) n-a fost încununată de la început de succes. Noul canon e decalat cu mai bine de două decenii. Acest lucru nu poate rămîne fără consecinţe. Asupra postmodernilor din generaţia '80 se exercită deja puternice presiuni

dinspre scriitori tineri şi foarte tineri care nu se recunosc în decalogul cărtărescian din ***Postmodernismul.*** Este aproape imposibil de ghicit cum va arăta canonul care va lua locul celui creat de generația mea şi despre care cronicile ce urmează par să dea o anumită socoteală. Factorii imponderabili de natură istorică, socială etc., de care aminteam, au jucat în cazul -.„«^u un rol mult mai mare decît în oricare dintre bătăliile canonice anterioaie. Poate doar aceea dusă de Kogălniceanu şi de paşoptişti să fi avut o soartă comparabilă, fiindcă şi atunci, ca şi acum. reforme[1] societății s-a înfăptuit mult după ce manifestele reformatoare o declanşau pe aceea a literaturii.

Vom trăi şi vom vedea: e singura concîu/ie de bun simț pe care o putem pretinde.

Martie- 2001

Nicolae Manolescu